PEDAGOG VA INKLYUZIV TA’LIMDAGI O’QUVCHILAR O’RTASIDAGI MULOQAT HAMDA MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Yo’lchieva K.U
Ergasheva R.T
Bobokalonova SH
Ipak yo’li innovatsiyalar Unversiteti pedagogikava Psixalogiya talabalari 22-4

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida pedagog va alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan (ATEB) o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro muloqotni tizimli tashkil etish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash hamda o‘zaro munosabatlarni yaxshilashning zamonaviy va amaliy usullari tahlil qilingan. Maqola umumta’lim maktablari o‘qituvchilari, tyutorlar va pedagogika sohasi mutaxassislari uchun mo‘ljallangan

Kalit so‘zlar*:* Gender tenglik, boshqaruv, qaror qabul qilish, inklyuzivlik, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, ayollar yetakchiligi, barqaror taraqqiyot, davlat boshqaruvi.

Abstract: This article analyzes modern and practical methods for systematically organizing interaction between educators and students with special educational needs (SEN) in an inclusive education environment, ensuring their social adaptation, and improving mutual relations. The article is intended for general education school teachers, tutors, and specialists in the field of pedagogy.

Kirish: Bugungi zamonaviy ta’lim tizimining eng inson parvar yo‘nalishlaridan biri — bu inklyuziv ta’limdir. Inklyuziya alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muhitiga shunchaki joylashtirishni emas, balki ularning teng huquqli shaklda jamiyatga integratsiyalashuvini nazarda tutadi.Ushbu murakkab jarayonning muvaffaqiyati esa bevosita pedagogning inklyuziv o‘quvchi bilan o‘rnatadigan muloqoti va ijobiy munosabatlariga bog‘liq. To‘g‘ri tanlangan pedagogik usullar boladagi ichki qo‘rquv, tortinchoqlik va psixologik to‘siqlarni bartaraf etib, uning yashirin salohiyatini yuzaga chiqarishga yordam beradi.

1. *Inklyuziv muloqotning psixologik-pedagogik tamoyillari*:Sinfda aniq metodika va usullarni qo‘llashdan avval, pedagog muloqotning quyidagi fundamental tamoyillarini o‘zlashtirishi lozim:

Shaxs ustuvorligi (Person-first) tamoyili: Bolaga nisbatan diagnoz yoki nuqson nuqtai nazaridan emas, balki birinchi navbatda «Shaxs» sifatida yondashish. Masalan, «autist bola» emas, «autizm xususiyatiga ega o‘quvchi» deb qabul qilish va muomala qilish zarur.

Empatik tinglash: Bolaning nafaqat so‘zlari yoki nutqiga, balki uning tana tili, ko‘z qarashlari va hissiy holatiga ham birdek diqqatli bo‘lish.

Teng huquqlilik va me’yor: Muloqotda haddan tashqari achinish, rahm-shafqat ko‘rsatish yoki o‘ta g‘amxo‘rlik (giperopeka) qilishdan qochish lozim. Bunday yondashuv bolada ojizlik va qaramlik tuyg‘usini kuchaytiradi. 2. *Munosabatlarni rivojlantirishning amaliy va samarali usullari*: Pedagog va inklyuziv o‘quvchi o‘rtasida mustahkam ishonch ko‘prigini yaratishda quyidagi usullar yuqori samara beradi:A. Nozologik xususiyatga ko‘ra differensial muloqot usuli: Har bir bolaning jismoniy yoki ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib, muloqot shaklini moslashtirish:Nutqida va eshitishida nuqsoni bor o‘quvchilar bilan: *Vizuallashtirish usuli*. Muloqot paytida doimo bolaning ko‘z darajasi bilan tenglashish (stulga o‘tirish yoki engashish), artikulyatsiyani (lab harakatlarini) aniq ko‘rsatish, piktogrammalar va rasm-jadvallardan keng foydalanish.Ko‘rishida nuqsoni bor o‘quvchilar bilan: *Audio-ta’riflash usuli*. Har bir harakatni, sinf xonasidagi o‘zgarishlarni va ko‘rsatilayotgan predmetlarni so‘z orqali batafsil va aniq ifodalash, taktil (ushlabsezish) a’zolariga tayanib muloqot qilish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Autizm spektri buzilishi (ASB) bor o‘quvchilar bilan: *Strukturalangan qisqa muloqot usuli*. Ko‘chma ma’noli gaplar, murakkab metaforalardan qochish. Buyruq emas, aniq ketma-ketlikka ega qisqa ko‘rsatmalar berish.

B. Ijobiy mustahkamlash (Positive Reinforcement) usuli

Alohida ehtiyojli bolalar ko‘pincha xato qilishdan va masxara bo‘lishdan qattiq qo‘rqishadi. Shuning uchun o‘qituvchi bolaning eng kichik ijobiy harakatini ham (masalan, daftarni toza tutgani, bitta harfni to‘g‘ri yozgani, savolga qisman javob bergani) o‘z vaqtida payqashi va rag‘batlantirishi kerak. Baholashda faqat raqamlardan emas, balki «Sening bugungi harakating menga juda yoqdi» «Siz buni uddaladingiz» kabi motivatsion so‘zlar hamda rag‘batlantiruvchi stikerlardan foydalanish munosabatlarni yaqinlashtiradi.

V. «Tengdosh — tengdoshga» (Peer Tutoring) va tyutorlik usuli Muloqot va munosabatlar faqat «o‘qituvchi-o‘quvchi» zanjirida qolib ketmasligi kerak. Pedagog sinfdagi boshqa sog‘lom o‘quvchilarni ham bu jarayonga jalb etishi shart. Maxsus guruh va juftliklardagi topshiriqlar orqali sog‘lom bolalar inklyuziv tengdoshlariga ko‘makchi va do‘st sifatida biriktiriladi.

Bu usul sinfda o‘zaro yordam, begonalashtirmaslik va bag‘rikenglik muhitini shakllantiradi.

G. Ijtimoiy hikoyalar (Social Stories) usuli Xulq-atvorida yoki ijtimoiy muloqotida muammosi bo‘lgan o‘quvchilar uchun rasmli kichik hikoyalar yaratiladi. Masalan: «Sinfda qanday qilib do‘stlashish mumkin?», «O‘qituvchidan qanday yordam so‘raladi?» kabi kundalik vaziyatlar sodda ssenariylar ko‘rinishida o‘quvchiga tushuntiriladi va u bilan birga rolli o‘yinlar orqali mashq qilinadI.

Muloqot jarayonidagi to‘siqlar va ularni bartaraf etishPedagog professional muloqotni yo‘lga qo‘yishda quyidagi xatolardan saqlanishi kerak:

Sabrsizlik va shoshqaloqlik: Inklyuziv bolalarga ma’lumotni qabul qilish va unga javob qaytarish uchun oddiy bolalarga nisbatan 2-3 baravar ko‘proq vaqt talab etiladi. O‘qituvchi bolani shoshqtirmasdan, uni oxirigacha tinglashni bilishi lozim.

Emotsional beqarorlik: Bolaning injiqligi, darsga e’tiborsizligi yoki kutilmagan agressiyasiga baqiriq yoki jazo bilan javob bermaslik. Bunday vaziyatda vazminlikni saqlab, tinchlantiruvchi noverbal usullardan (yoniga o‘tirish, yelkasiga sekin qo‘l qo‘yish) foydalanish zarur.

Xulosa

Pedagog va inklyuziv ta’limdagi o‘quvchi o‘rtasidagi muloqot — bu shunchaki dars o‘tish yoki axborot almashish vositasi emas. Bu bolaga o‘zining jamiyat uchun kerakli ekanligini his qildira oladigan ma’naviy va psixologik ko‘prikdir. Mazkur maqolada keltirilgan usullarni dars jarayonida tizimli ravishda qo‘llash orqali o‘qituvchilar har bir bolaning ta’lim olish va baxtli bo‘lish huquqini amalda ta’minlashga ulkan hissa qo‘shadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr.
2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-sonli Qarori. – Toshkent, 2020-yil 13-oktyabr.
3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 638-sonli Qarori. – Toshkent, 2021-yil 12-oktyabr.
4.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 818-sonli Qarori. – Toshkent, 2025-yil 24-dekabr.
5.Avezov O.R., Raimov K.R. Inklyuziv ta’limda pedagog kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va uning psixologik xususiyatlari. // 6.Zenodo Ilmiy jurnali, 2024.
7.Gafforova M. Inklyuziv ta’limda qo‘llaniladigan metod va usullar samaradorligi. // Open Science, 2023.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.